

Eski Mezopotamya’da Öteki Dünya Algısının Yeraltı Tanrıçası Ereškigal Bağlamında Değerlendirilmesi

Yeşim Dilek

0000-0003-0863-5468

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

[ror.org/05mskc574](mailto:yesim.dilek@hbv.edu.tr)

yesim.dilek@hbv.edu.tr

Öz

Sümer geleneği ile başlayan Akad, Asur ve Babil ile devam eden eski Mezopotamya toplumları için ölüm ve ölüm sonrasındaki tekrar varoluş, diğer tüm kültürlerde olduğu gibi oldukça karmaşık ve belirsiz bir konudur. Günümüze ulaşan yazılı belgelerden anlaşıldığı kadarıyla yeraltında bir diyarın olduğuna inanan eski Mezopotamyalılar bu âlemi yeryüzündeki varoluşun karanlık bir gölgesi olarak tasvir etmişlerdir. Eski Mezopotamya toplumlarının öteki dünya algısını, bu âlemi yöneten tanrıça bağlamında anlamak için bu çalışma kapsamında öncelikle Mezopotamyalıların evren hakkındaki görüşleri bilinmelidir. Yeraltı tanrıçasının bu diyara nasıl gönderildiği ve eski Mezopotamya insanının zihninde oluşturduğu kozmosta bu tanrıçanın bakış açısını belgelerle kanıtlamak konuya açıklık getirmek açısından önemlidir. Yeraltı dünyasının tanrıçası Ereškigal’in en çok bahsedildiği mitolojik hikâyeler arasında Sümerce “İnanna’nın Ölüler Diyarı’na İnişi” Akadca versiyonu “İştar Ölüler Diyarına İniyor” ve Babil dönemine ait “Nergal ve Ereškigal” mitleri yer almaktadır. Evrenin işleyişinde bir döngünün sonu ve yeni bir başlangıç olarak algılanan ölüm kavramı ve ölüler diyarının tanrıçası Ereškigal’in güç ve otoritesinin sınırları en keskin olarak bu iki mitolojik hikâyeye yansımıştır. Bu metinlerden anlaşıldığı kadarıyla ilahları öldürme yetisi olan ancak dünyevi zevklerden mahrum bırakılmış olan bu tanrıça hikâyelerin sonunda kozmosta önemli bir yer teşkil etmektedir. Yaşam ve ölüm karşıtlığı içerisinde ölümden sonra gidildiği düşünülen başka bir dünyanın ne anlama geldiği yeraltı tanrıçasının bahsedildiği mitlere yansımıştır. Bu çalışmanın amacı, eski Mezopotamyalıların evren algısı içerisinde yeraltı dünyasına yükledikleri anlamı, kozmostaki denge unsurunu, tanrıça Ereškigal ve yönettiği âlem bağlamında iki mit ışığında analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler

Tarih; Eski Mezopotamya Dini; Ölüm Algısı; Tanrıça Ereškigal

Öne Çıkanlar

- Eski Mezopotamya inancında ölümden sonra gidildiği düşünülen yeraltı dünyası, tanrılar tarafından dahi korkulan, çekinilen bir yer olarak algılanır ve sonsuz gücü elinde barındırır.
- Eski Mezopotamya toplumlarının evren algısı, yaşam ve ölüm hakkındaki tezahürleri günümüze ulaşan mitlerden anlaşılmaktadır. Mitler o dönem toplumlarının gerçek dünya görüşünü yansıtır.
- Eski Mezopotamya toplumları, ölümden sonraki varoluşu yaşamın tam ters paraleli olarak düşünmüşlerdir.
- Eski Mezopotamya’da ölüm algısını en iyi yansıtan mitlerden bazıları yeraltı dünyasının kraliçesi tanrıça Ereškigal’in eylemleri doğrultusunda şekillenmiştir.
- Mitlerden anlaşıldığı kadarıyla Ereškigal, hem doğaüstü güçler hem de insanlar karşısında sonsuz karanlığı elinde barındırarak gücünü kanıtlamıştır.

Atıf Bilgisi

Dilek, Yeşim. “Eski Mezopotamya’da Öteki Dünya Algısının Yeraltı Tanrıçası Ereškigal Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Eskiyeni* 56 (Mart 2025), 237-259.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1566213>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	13 Ekim 2024
Kabul Tarihi	01 Mart 2025
Yayın Tarihi	25 Mart 2025
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
S. Kalkınma Amaçları	-
Lisans	CC BY-NC 4.0

Evaluation of the Perception of the Other World in Ancient Mesopotamia in the Context of the Goddess of the Underworld Ereškigal

Yeşim Dilek

0000-0003-0863-5468

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Literature, Department of Anthropology, Ankara, Türkiye

ror.org/05mskc574

yesim.dilek@hbv.edu.tr

Abstract

For ancient Mesopotamian societies as with all other cultures, the subject of death and reincarnation after death is complex and ambiguous. Beginning with the Sumerian tradition and continuing with Akkadian, Assyrian and Babylonian, the surviving written documents of ancient Mesopotamia depict a realm under the earth as a dark shadow of existence on earth. In order to comprehend the perception of the afterlife in ancient Mesopotamian societies within the context of the goddess who presided over this realm, it is essential to first acquaint oneself with the Mesopotamians' views on the universe. This study aims to document the goddess's descent to the underworld and to substantiate her the perspective in the cosmos as envisioned by the ancient Mesopotamian people, thereby elucidating the issue at hand. The most frequently mentioned mythological stories in which Ereškigal, the goddess of the underworld, is featured are the Sumerian "Inanna's Descent into the Land of the Dead", the Akkadian version of "Ishtar Descends into the Land of the Dead" and the Babylonian myths of "Nergal and Ereškigal". The analysis of these texts reveals that the goddess, endowed with power to destroy deities yet lacking in worldly pleasures, occupies a pivotal role in the cosmic order. Within the dichotomy of life and death, the myths featuring the goddess of the underworld offer insights into the concept of an afterlife. The present study aims to analyse the meaning attributed to the underworld by ancient Mesopotamians in the context of the universe and the perception of balance within it. This analysis will be informed by two myths concerning the goddess Ereškigal and the world she rules.

Keywords

History; Ancient Mesopotamian Religion; Perception of Death; Goddess Ereškigal

Highlights

- In ancient Mesopotamian beliefs, the underworld, is regarded as destination to which a person is sent after death. It is perceived as a place that is feared and shunned even by the gods and is believed to hold infinite power.
- The perception of the universe and its manifestations about life and death held by ancient Mesopotamian societies can be understood through the lens of the myths that have survived to the present day. These myths are reflective of the societies' actual worldview during that period.
- Ancient Mesopotamian societies thought of existence after death as the opposite parallel of life.
- It is evident that certain myths which best reflect the perception of death in ancient Mesopotamia were shaped by the actions of the goddess Ereškigal, who was regarded as the queen of the underworld.
- According to the myths, Ereškigal demonstrated her power over both supernatural forces and humans by wielding eternal darkness.

Citation

Dilek, Yeşim. "Evaluation of the Perception of the Other World in Ancient Mesopotamia in the Context of the Goddess of the Underworld Ereškigal". *Eskiyeni* 56 (March 20245), 237-259. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1566213>

Article Information

Date of submission	13 October 2024
Date of acceptance	01 March 2025
Date of publication	25 March 2025
Reviewers	Two Internal & Two External
Review	Double-blind
Plagiarism checks	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
S. Development Goals	-
License	CC BY-NC 4.0

Giriş

Eski Mezopotamya toplumlarında kozmik düzenin ve evren algısının gökyüzünde birbirleriyle iş birliği halinde olan pek çok doğüstü gücün gözlemlenip yorumlanmasıyla MÖ dördüncü bin yılın ortalarında oluşmaya başladığı düşünülmektedir.¹ Mezopotamya'da evrenin işleyişinde her türlü olay ilahi bir güçle bağdaştırılmıştır. İlahi olan görünüşte her yerde bulunur ve tanrısal alan sınırları çizilemeyecek kadar karmaşıktır.² Oppenheim'in belirttiğine göre, eski Mezopotamya'da yazının gelişimiyle birlikte Sümerlerle başlayarak sürekli artan, gelişen, değişen ve iç içe geçip birleşen ilahlar ortaya çıkmıştır. Buna rağmen Sümerlerden sonra da özellikle bazı tanrıların isimleri değişmeden kalmış ve korunmuştur.³ Eski Mezopotamya'da yedi rakamı mükemmelliği ve bütünlüğü ifade eden sembolik bir sayıdır. Bu nedenle panteonun yedi ana tanrısından ve yedi ana tanrıçasından başlayarak çeşitli varlık grupları yedi olarak sayılmaktadır. Panteonun yedi büyük tanrısı üç ana tanrı (An, Enlil, En-ki/Ea), üç astral tanrı (ay, güneş, Venüs) ve yedinci olarak genellikle ana tanrıça Nin-hursağa veya yeraltı tanrıçası Ereškigal olarak düşünülmüştür.⁴

Eski Mezopotamyalılar evrenin üç âlemden oluştuğuna inanmışlardır; ilahların âlemi olan gökyüzü, tüm canlıların ve tapınakların bulunduğu yeryüzü ve ölümler diyarı yeraltı. Evren algısı içerisinde yeraltı dünyası yeryüzünün tamamen ters yansıması olarak düşünülmüştür. Karamsar, korkutucu ve karanlık olarak tasvir edilen bu dünyanın kendi içerisinde sistematik bir düzeninin olduğu oldukça dikkat çekicidir. Kozmos dağılımında Ereškigal'e hediye olarak verilen ölümler diyarı diğer ilahlar tarafından çekinilen ve geri dönüşü olmayan bir yer olarak görülmüştür. Bir sistem içerisinde tanrıça Ereškigal bu diyarı önceleri kendi başına yönetmiştir. Daha sonraki metinlerde ise yeraltı dünyasının Ereškigal ve kocası Nergal tarafından birlikte yönetildiği görülmüştür.

Yeraltı dünyası Sümer ve Babil şehir devletlerine benzeyen bir topluluğu andıran, sosyal ve siyasi gelişmelerle şekillenen bir dünya imajı yaratmaktaydı. Yeraltı dünyasındaki toplum ölen insanların hayaletleri, tanrılar, koruyucu yaratıklar ve kötü ruhlardan oluşan sınıflara bölünmüştür ve yeryüzündeki canlı âlemin bir yansıması olarak tasvir edilmiştir.⁵ Ölümler diyarının en açıklayıcı tasvirlerine "Gılgamış, Enkidu ve Ölümler Diyarı", "Gılgamış Destanı", "İnanna'nın Ölümler Diyarına İnişi", Akadca versiyonu "İştar Ölümler Diyarına İniyor" ve "Nergal ve Ereškigal" gibi mitolojik eserlerden ulaşılmaktadır. Yeryüzündeki canlı varoluşun karanlık, kötü ve bereketsiz bir yansıması olarak betimlenen bu diyarda da düzenli bir yönetim sisteminin mevcut olduğu

¹ Harun Duman, "Eskiçağ Mezopotamya Kozmolojisi", *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences (JOSHAS JOURNAL)* 8/48 (2022), 132.

² Michael B. Hundley, "Here a God, There a God: An Examination of the Divine in Ancient Mesopotamia", *Altorientalische Forschungen* 40/1 (2013), 68.

³ Gökyüzü tanrısı An, yeryüzü tanrıçası Ki, hava tanrısı Enlil gibi. A. Leo Oppenheim, *Ancient Mesopotamia-Portrait of Dead Civilization* (London: The University of Chicago Press, 1997), 194-195. Sümer ve Sami dinlerinin bağdaştırıcı sentezi ilk olarak ilahi aktarımlarla başlamıştır. Mezopotamya tanrılarının Sümer ve Sami dili karşılıkları için bkz: Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları 2003), 244-245.

⁴ Lorenzo Verderame, "Pleiades in Ancient Mesopotamia", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 16/4 (2016), 110.

⁵ Jean Bottero, *Religion in Ancient Mesopotamia* (Chicago: The University of Chicago Press, 2001), 107-108.

görülmektedir. Yeraltı dünyasının kozmik düzendeki yerini anlayabilmek ve bu diyarı yöneten tanrıçanın bu kapsamdaki önemini yansıtabilmek için öncelikle eski Mezopotamya toplumlarının kozmos algısına değinmek gerekmektedir.

1. Eski Mezopotamya’da Evren Algısı

Mezopotamya toplumlarının edebi metin geleneği ilk yazılı belgelerin anlam kazanmaya başladığı Sümerler öncülüğünde yaklaşık MÖ 3200’lerde ortaya çıkmış ve daha sonra MÖ 2500’lerde olgunlaşma evresine geçmiştir. Bu edebi eserler binlerce yıl kopya edilmiştir. Sami kökenli Akadların bölgede hüküm sürmeye başlamasına rağmen Sümer edebi geleneği devam ettirilmiş ve zaman içerisinde bunlara yenilerinin eklenmesiyle Asur ve Babil edebiyatının da kökleri oluşmuştur.⁶

Bu edebi eserler Mezopotamya’da yaşamış olan toplumların evren algısını, sosyal yaşamını, toplumsal değerlerini ve ölüm algısını yansıtan en önemli hazinelerdir. Sümer dönemine ait “Gılgamış Enkidu ve Ölüler Diyarı”⁷ mitinin giriş bölümünde yer alan kozmos algısına göre evren gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç diyardan oluşmaktadır ve ölüler diyarı tanrıça Ereškigal’e verilmiştir.

*Gılgamış Enkidu ve Ölüler Diyarı 8-13.*⁸

8 Gök yeryüzünden ayrıldığında,

9 Yeryüzü gökten ayrıldığında,

10 İnsanlığın adı konulduğunda

11 An gökyüzünü kaptığında

12 ve Enlil yeryüzünü kaptığında.

13 Ve Ölüler diyarına gelince, onu Ereškigal’e çeyiz olarak bağışlamışlardır.

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Mezopotamyalılar tanrıların yaşadığını düşündükleri gökyüzünü ve tüm canlıların var olduğu yeryüzünü belirli bir düzeyde kontrol edip tanımlayabildikleri halde tüm toplumlarda olduğu gibi ölüm ve ölüler diyarı onlar için de oldukça belirsiz bir alan olmuştur. Bu belirsizliğin içerisinde öldükten sonra yeryüzünün altında bulunan ve geri dönüşü olmayan, ilk başlarda sadece tek bir tanrıça tarafından yönetilen ve başka bir dünyaya gidildiğine inandıklarına dair birçok mit yer almaktadır.⁹

Lambert’in belirttiği üzere eski Mezopotamya inancında yeraltı dünyası tek bir yönetici tanrı tarafından yönetilirdi; ancak çok sayıda başka tanrı da orada ikamet ederdi. Akadca yazılmış bir metne göre gökyüzünde 300 tanrı (Igigi) varken aşağıda 600 tanrı (Anunna) yer almaktadır.¹⁰

KAR 307: 30-31-37.¹¹

30 Luludanitu taşının üst cenneti Anu’ya aittir. 300 Igigi tanrısını oraya yerleştirdi.

⁶ Samuel Noah Kramer, *Sümerler* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2002), 46.

⁷ Yaklaşık 330 satır uzunluğunda olan bu metin Mezopotamya’nın çeşitli bölgelerinden toplanan 74 el yazmasından oluşmaktadır. El yazmalarının çoğunluğu Nippur’dan diğerleri ise İsin, Sippar, Ur ve Uruk’ta ortaya çıkarılmıştır. Uruk’un efsanevi kralı Gılgamış’ın yaptıklarını anlatan beş Sümer Kompozisyonundan biridir. Alhena Gadotti, ‘*Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld*’ and the Sumerian *Gilgamesh Cycle* (Berlin, Boston: De Gruyter, 2014), 1.

⁸ Gadotti, ‘*Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld*’ and the Sumerian *Gilgamesh Cycle*, 11.

⁹ Mezopotamyalıların evren anlayışının detayları için bkz: W.G. Lambert, *Ancient Mesopotamian Religion and Mythology: Selected Essays* (Germany: Mohr Siebeck, 2016), 108-122.

¹⁰ Lambert, *Ancient Mesopotamian Religion and Mythology: Selected Essays*, 12.

¹¹ Wayne Horowitz, *Mesopotamian Cosmic Geography* (MC 8: Winona Lake, 1998), KAR 307, 4.

31 *Saggilmud taşının orta cenneti Igigi tanrılarına aittir. Tanrı Bel orada yüksek bir tapınakta lapis lazuli'den bir kürsü üzerinde oturur ve orada elektrumdan bir lambanın parlamasını sağlamıştır.*

37 Aşağı [dünyanın] çekirdeğinde 600 Anunnaki'yi kapattı.

Eski Mezopotamya'da gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı dünyasının asıl ve gerçek yöneticileri tanrılardı ve tüm kozmos tanrıların egemenliğindeydi. Günümüze ulaşan en eski bilgilerden Sümer kent yöneticilerinin ve rahiplerin toplumun en üst sınıfını oluşturdukları ve onların da amacının sıradan insanlar gibi tanrılara hizmet etmek olduğu anlaşılmaktadır. Eski Mezopotamya toplum geleneğinde her kentin en büyük yapıları krallar tarafından inşa edilen ve bakımı yapılan tapınaklar olmuştur. “Sümer tapınak ilahileri”nden anlaşıldığı kadarıyla her tapınağın sahibi olan bir tanrının olduğu ve o tanrının tapınağın bulunduğu kente ve aynı zamanda etrafındaki topraklara da sahip olduğu düşünülmüştür.¹²

Mezopotamya tanrı panteonunu ilk oluşturan topluluk Sümerlerdir.¹³ Mezopotamyalılar panteondaki tüm tanrıları aynı önemde ya da derecede görmedikleri ve görev ve işlevlerine göre şekillenen bir hiyerarşik yapı içine soktukları bilinmektedir.¹⁴ Sümerlerden sonra bölgeye gelen Sami halkları panteondaki tanrı hiyerarşisine yeni tanrılar ekleseler de genel olarak Mezopotamya tanrıları konusunda dikkate değer bir tutuculuk olduğu ve Sümer geleneğine sadık kalındığı mitolojik hikâyelerden anlaşılmaktadır. Tapınak alanları kutsal olduğundan ve yerlerinin değiştirilmesi mümkün olmadığından, tanrılar binlerce yıl boyunca aynı tapınakların sahibi olmuşlardır. Tanrıların şehir tapınaklarında bir araya geldiğine dair günümüze ulaşan en eski kanıtlar (şehirlerin tamamen yok olduğu ve iskânın sona erdiği durumlar dışında) eski Mezopotamya tarihi boyunca büyük bir değişiklik olmadığını doğrulamaktadır.¹⁵

Her kentin kendisine ait koruyucu bir tanrısının olmasına rağmen tüm Mezopotamya'ya hükmeden bir panteonun mevcut olduğu bilinmektedir. Sümerlerden başlayarak tüm eski Mezopotamya toplumlarını kapsayan yazılı metinlerden de anlaşıldığı üzere tanrıların çoğu insan biçimli olarak düşünülmüştür.¹⁶ Bu bağlamda insanların oluşturduğu siyasal sistemin bir benzeri olarak tanrıların da bir siyasal örgütlenmesinin olduğuna inanıldığı ve panteonun başında diğer ilahlarca kabul edilen krallar ve yöneticiler düzeyinde yer alan üst tanrılar ve alt tanrılar olarak bir sınıf ayrımı

¹² Sümer Tapınak ilahilerinden Enlil'in Nibru kentindeki tapınağına yazılmış metin örneği: 34-37: “Prensimiz, büyük prens Enlil, iyi lord, cennetin sınırlarının efendisi, kaderi belirleyen lord, Büyük Dağ Enlil, senin bölgede bir ev dikti, ey tapınak Nibru ve kürsünde yerini aldı. The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (ETCS), “Sumerian Temple Hymns” (Erişim 14 Nisan 2024). Katalog: 4.80.1-4.80.4.

¹³ Ebru Uncu, “Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü”, *History Studies* 5/1 (2013), 349.

¹⁴ Vahyettin Aygün, “Eskiçağ Mezopotamya'sında Tanrı Algısı”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2017), 85.

¹⁵ Lambert, *Ancient Mesopotamian Religion and Mythology: Selected Essays*, 32.

¹⁶ Büyük tanrıların bu şekilde antropomorfize edilmesi pratik bir amaca hizmet etmektedir. Eski Mezopotamyalılar doğal olarak dünyanın doğası ve kendi yerleri hakkında spekülasyonlar yapmışlardır. Bununla birlikte, düşünceleri yalnızca felsefi soyutlamalar değildi; bunlar aracılığıyla yaşamlarında ve dünyada bir anlam bulmaya, tehlikeli ve değişken bir dünyada başarılı olmak için mevcut tüm güçleri kullanmaya çalıştılar. Bunu yapmak için, nihai güç ve amaç kaynakları olarak algıladıkları tanrıları anlamaya ve onlara yaklaşmaya çalıştılar. Hundley, “Here a God, There a God: An Examination of the Divine in Ancient Mesopotamia”, 82.

yapıldığı bilinmektedir.¹⁷ Tanrılardan oluşan meclisin görevleri arasında mevcut tüm varlıkları yargılamanın yanı sıra yok olma olasılığı olan her kentteki tanrı kültlerini canlı tutma işlevinin de olduğu metinlerden anlaşılmaktadır. Kent destekli tapınaklardan oluşan bu sistem pratikte yöneticilerin ilgi alanındaydı. Lambert, her kentin ancak bir dizi farklı tanrının iş birliğiyle gelişebildiğini ve bir tür meclisin büyük tanrıların her birinin nasıl bir şehrin başı olabileceğinin kararlaştırıldığı; böylece mümkün olduğunca tüm büyük tanrıların bu şekilde onurlandırıldığı sonucuna varır. Ona göre bu şekilde her yörede geleneksel olarak tapınılan diğer tanrılar daha sonra büyük şehir tanrılarının kültlerine dâhil edilmiştir.¹⁸ Bu meclisin varlığına pek çok mitte yer verilmektedir. Bu atıflardan birine de çalışmanın kapsamında da yer alan Nergal ve Ereškigal'ın hikâyesinde rastlanmaktadır.

*Nergal ve Ereškigal: (Sultantepe) IV:31-32.*¹⁹

31 Babası Ea ona kaynak suyu serpsin, otursun, kel,

32 şaşı (ve) topal, tüm tanrıların meclisinde.

Tanrıların egemenliğindeki bu sistemli yapı içerisinde yeraltı dünyasının rolü orada kurulan sosyal düzen, bu düzene başkanlık eden yeraltının kraliçesi tanrıça Ereškigal ve sonrasında o diyara kalıcı ya da geçici olarak atanan tanrı ve tanrıçalar günümüz insanına Mezopotamyalıların ölüm ve sonrasındaki düşüncelerine dair oldukça net fikirler vermektedir.

1.1. Evren Algısında Yeraltı Dünyasının Yapısı

Eski Yakın Doğu'da ölen kişilerin yaşayanlar âlemiyle bağlantısının kesilmesi için belirli ritüellerin uygulanması gerekmekteydi. Ceset gömüldükten sonra hayaletinin (Sümerce *GIDIM*, Akadca *eṭemnum*)²⁰ dönüşü olmayan ülke olarak da bilinen öte dünyaya gitmesi beklenirdi.²¹ Cooper ve Katz'ın belirttiği üzere yeraltı dünyasının ana girişinin batıda ufukta yer aldığı varsayıldı. Dahası Sümerler mezarın kendisinin de ölümler diyarına bir başka giriş yolu olduğuna inanmışlardır. Bununla birlikte, Mezopotamya'da inançlar değişip geliştikçe yeraltı dünyasının gerçek konumu ve algılanışı da zaman içinde değişmiştir.²²

¹⁷ Kramer, *Sümerler*, 155.

¹⁸ Lambert, *Ancient Mesopotamian Religion and Mythology: Selected Essays*, 29-30.

¹⁹ O. R. Gurney, "The Sultantepe Tablets (Continued). IV. The Cuthaean Legend of Naram-Sin", *Anatolian Studies* 5 (1955), 121. *Nergal ve Ereškigal: (Sultantepe)* metni MÖ. 8. Yüzyıla aittir. Detaylı bilgi için bkz: Çalışmanın 2. Bölümü: 2.2. Nergal ve Ereškigal.

²⁰ Mezopotamya'da ölen bir kişinin hayaleti, hortlağı, ruhu, *eṭemmu* olarak adlandırılmaktaydı. Jean Bottero, *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar* (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2012), 300. Ayrıca bkz: Abdülgani Kaçar, *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023), 51.

²¹ Mezopotamya toplumlarının yeraltı dünyasına nereden inildiğine ve tam olarak bu diyarın nerede tezahür ettiğine dair düşüncelerini anlamak, onların gözünden ölüm kavramını anlamak kadar tartışmalı bir konu olmuştur. Yeraltı dünyasına verdikleri isimler, yeraltı dünyasının doğasını gösteren özellikleri ve açıklamaları bir nebze ortaya koyar. Sümerce metinlerde öteki dünya için (*kur, arali, ganzer, ki, ki-gal, ki-ür ve urugal* gibi) birçok farklı terim kullanılmıştır. "Dağ, dağlık bölge; memleket; yabancı ülke; ölümler diyarı" gibi pek çok ifade ölümden sonra gidilen âleme işaret etmektedir. Ömer Kahya, "Sümerce Kaynaklara Göre Ölümler Diyarı'nın Yeri", *ArAn* 9/2 (2015), 27. Örneğin "Gılgamış, Enkidu ve Ölümler Diyarı" adlı şiirde "Büyük Konut" olarak adlandırılan ölümler diyarına inmek için Uruk'ta bir oyuk olduğu düşünülmekteydi. "Gılgamış, Enkidu ve Ölümler Diyarı" mitinde İnanna'nın yapmış olduğu *pukku* ve *mikku* yeraltına inen bir delikten düşmüşlerdir. Bu hikâyenin olay örgüsü Uruk kentinde geçtiği için böyle bir yorum yapılabilir. Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi* (İstanbul: Kocabalı Yayınevi, 2001), 73.

²² Cooper, "The Fate of Mankind: Death and Afterlife in Ancient Mesopotamia", 24, Dina Katz, *The Image of the Netherworld in the Sumerian Sources* (Bethesda: CDL Press, 2003), 236.

“Sümer Tapınak İlahileri”nden anlaşıldığı üzere tüm büyük tanrıların kendilerine ait bir kent devleti mevcutken yeraltı dünyasına adanmış bir kent açık bir şekilde verilmemiştir.²³ Ancak bu metinlerde yer alan Enegi isimli bir şehrin yeraltı ilahı Ereškigal ile bağlantılı olduğu düşünülebilir.

*Sümer Tapınak İlahileri: 179-185.*²⁴

179 Ey Enegi, büyük libasyon borusu,

180 Ereškigal'in yeraltı dünyasına libasyon borusu,

181 insanlığın toplandığı Sümer'in Gudua'sı (yani öteki dünyanın girişi), E-gida (Uzun ev), gölgenin ülkenin prensleri üzerine uzandığı topraklarda.

182 Prens, büyük efendinin tohumu, büyük yeraltı dünyasının kutsal olanı,

183 Ereškigal tarafından doğurulan, zanaru enstrümanında yüksek sesle çalan,

184 bir buzağı sesi kadar tatlı, dua sözlerinin Ninazu'su,²⁵

185 senin bölgede bir ev dikti, ey Enegi evi ve kürsünün üzerine oturdu.

Enegi şehri ilk olarak “büyük boru, Ereškigal'in yeraltı dünyasının borusu” olarak tanımlanır; burada boru ölümlere sıvı türden sunuların döküldüğü kil borudur. Yeraltı tanrısının kenti tıpkı Eridu'nun bir anlamda Apsû olması gibi yeraltı dünyasının karakterini paylaşır. Lambert'e göre Egidda'nın, Enegi'nin tapınağına dair yaptığı betimleme yine Enegi'nin yeraltı tanrısının şehri olarak metaforik anlamda yeraltı dünyası olduğunu ima eder.²⁶ Yeraltı dünyasının evrendeki konumu tam olarak net olarak belirlenebilmiş değildir. Ancak metinlerde betimlemelerinden nasıl bir yer olduğu ve kim tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır.

*Gilgamiş Destanı: VII 185-189*²⁷.

185 Kollarım tekerlerle kaplanmıştı kuş gibi,

186 aldı beni, Irkalla'nın²⁸ karanlık yurtluğuna götürdü,

187 giriş olan çıkışı olmayan o yurtluğa,

188 geçtiği yerlerden dönülmeyen o yola

189 açıklarını tozla giderdikleri, ekmeklerinin kil olduğu

Bu alıntıda yeraltı dünyasının karanlık, karamsar ve dünyevi güzelliklerden yoksun tasviri yer almaktadır. Bu özelliklerinin yanı sıra, yeraltı dünyasında statü farkının olmadığı yeryüzünde ve gökyüzünde güçleri tartışmasız olan tanrılar ve kralların güçlerinin bu âlemde hiçbir anlam ifade etmediği metnin devamındaki sembolik anlamların yüklendiği metaforik dilden anlaşılabilir.

*Gilgamiş Destanı: VII 191-195.*²⁹

²³ ETCS, “Sumerian Temple Hymns”, Katolog: 4.80.1-4.80.4.

²⁴ ETCS, “Sumerian Temple Hymns”, Katolog: 4.80.1.

²⁵ Ur'un III. Hanedanlığı dönemine kadar yeraltı dünyasında var olduklarına inanılan tanrılar güney ve kuzey Mezopotamya'da farklılıklar göstermekteydi. Güney Mezopotamya inancında Ölümler Diyarı, yönetici tanrıça Ereškigal, oğlu Ninazu, torunu Ningişzida, veziri Namtar ve Dumuzi tarafından yönetilmekteydi. Eski Babil Dönemi'nden itibaren ise Nergal ve Ereškigal ölümler diyarının Kral ve kraliçeleri olarak bilinmektedirler. Ömer Kahya, “Ölüm Sonrası Hayat: Sümerce Metinlerde Öteki Dünya”, TAD 37/63 (2018), 50.

²⁶ Lambert, *Ancient Mesopotamian Religion and Mythology: Selected Essays*, 129.

²⁷ A.R. George, *The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 644.

²⁸ Akadca “Öteki Dünya” anlamına gelmektedir. Ignace J. Gelb, Benno Landsberger ve A. Leo Oppenheim, *The Assyrian Dictionary: I/J* (Chicago: Oriental Institute, 1960), 177.

²⁹ George, *The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*, 645. Enkidu'nun bahsettiği konunun yeraltı dünyası olduğu bir önceki alıntıda açıkça belirtilmiştir. *Gilgamiş Destanı: VII 185-189*.

191 Ben o toz içindeki yurtluktan içeri girdiğimde
 192 Nereye baktıysam bir sürü taç gördüm,
 193 Ne yana döndüysem duyduğum konuşan taçlı başlardı,
 194 başlar ki yeryüzünün efendileriydi bir zaman...
 195 İçerisine girdiğim o toz içindeki yurtlukta büyük rahipler, soylular oturuyordu.

Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere yaşarken kendilerini sonsuz güç ve ölümsüz gibi hisseden krallar, soylular ve rahipler yeraltı dünyasında tüm niteliklerini, güçlerini ve statülerini kaybederler ve ölümler dünyasındaki diğer varlıklarla eşit seviyeye gelirler. Bilindiği üzere dünyevi yaşamda taç kraliyet sembolleri arasında en önemli objedir. Ancak yeraltında bir anlam ifade etmediği metaforik olarak metinde açıklanmıştır. Bu metni destekleyen, Babil krallarının statülerini ve güçlerini ölümle birlikte kaybettiklerini anlatan temaya Eski Ahit’de de rastlanmaktadır.

İşaya 14: 9-11.³⁰

“Toprağın altındaki ölümler diyarı Babil Kralı’nı karşılamak için sabırsızlanıyor. Onun geliş ölümleri, Dünyanın eski önderlerini heyecanlandırıyor; Ulusları yönetmiş kralları tahtlarından ayağa kaldırıyor. Hepsı ona seslenip diyecekler ki, “Sen de bizim gibi gücünü yitirdin, Bize benzedin.” Görkemin de çenklerrinin sesi de Ölümler diyarına indirildi. Altında kurtlar kaynaşacak, Üstünü kurtçuklar kaplayacak...”

“Gılgamış Destanı”nda Enkidu’nun yeraltı dünyasından bir kesit anlattığı bölümden ölümler diyarındaki düzene de dair bir fikir elde edilebilmektedir.

Gılgamış Destanı: VII:201-205.³¹

201 Büyük tanrıların ulakları oturuyordu,
 202 Etena oturuyordu, Şakkan oturuyordu
 203 ve yeraltının başı Ereşkigal oturuyordu!
 204 Yeraltının baş sorumlusu olan Belet-Şeri,
 205 Onun önünde diz çökmüş elindeki levhadan bir şeyler okuyordu yüksek sesle.

Bu alıntıda bir baş yöneticiden, yardımcılardan ve tanrıçanın önünde diz çökerek ona sadakatini gösteren baş sorumludan bahsedilmesi bu diyarda sistemsel bir yönetim düzeninin olduğunu göstermektedir. Gökyüzünün ve yeryüzünün hâkimi olan tüm güçler ve kurdukları sosyal ve ilahi düzen yeraltı dünyasında geçerli olmamakla birlikte ölümler diyarının yönetici sınıfının ve tüm evrensel düzenin mutlak gücünü ve sonsuzluğu yansıttığı düşünülebilir.

Ölümler diyarının kendi içerisinde bir düzeninin olduğunu diğer kanıtı ise bu âlemin bir nevi güvenlik görevlileri olarak bilinen *galla*’ların yazılı metinlerdeki tasvirleridir. Sistemsel yapıya uygun bir şekilde karışık varlıklar olan *galla*’ların yeraltı düzeninin koruyucularıdır.³² İnanna hayata döndürüldüğünde Anunnakiler³³ onun yeraltı

³⁰ Tevrat (Ankara: Dorlon Yayınları), İşaya 14: 9-11, 605-606.

³¹ George, *The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Text*, 645.

³² III. Ur Devri’ne tarihlenen bir metinde İnanna’nın ölümler diyarına yolculuğundan bahsedilmesine rağmen, “İnanna’nın Ölümler Diyarına İnişi” mitine ait tablet ve parçaların hepsi Eski Babil tarihidir. Bu edebî eserlerin daha eski tarihli metinlerden kopyalandığı anlaşılmaktadır. Kahya, “Sumerce Kaynaklara Göre Ölümler Diyarı’nın Yeri”, 27.

³³ Anunnakiler/Anunnalar yeraltı dünyasında yargıç görevi yapan bir grup tanrı olarak bilinmektedir. Kramer, *Sümerler*, 179; Bottero, *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, 303; Thorkild Jacobsen, *Karanlığın Hazinesi*:

dünyasında bir yedeği olmasını talep ederler. Yerine geçecek kişi için İnanna'nın yeryüzüne çıkıp onu bulması gerekmektedir ancak onun tek başına gitmesine izin verilmez ve gallalar eşlik etmek üzere yanında gönderilir.

İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi: 288-294.³⁴

286 Anunnaki onu kuşattı (şöyle dedi)

287 “Yeraltı dünyasından kim yukarı çıkabildi? Yeraltı dünyasından kim canlı çıkabildi?

288 İnanna Aşağıdaki Dünya'dan yukarı çıkmak istiyorsa

289 Bırakın kendi yerine bir başkasını bulsun.”

290 İnanna yeraltı dünyasını terk ettiğinde

291 Önündeki, binbaşı olmasa da, elinde bir asa tutuyordu

292 Arkasındaki, şövalye olmamasına rağmen kalçasında bir topuz

293 Ağıl gibi küçük demonlar (gallalar)

294 Bekçi kulübeleri gibi büyük zebaniler (gallalar), onun yanına yapıştı.

Metnin gerisinde bu varlıkların dünyevi olan hiçbir şeyi yapmadıklarından ve zalimliklerinden bahsedilir. Bu bağlamda metaforik olarak gallaların gerçek dünyadaki polis gücünün şeytanlaştırılmış bir versiyonunu yansıttığı çok açıktır.³⁵ Dolayısıyla Sümer halkları için öteki dünya yeryüzündeki yaşamın bir yansıması ya da ondan çok da farklı olmayan bir yer olarak tasavvur edilmiş olabilir. Yeryüzündeki güven veren koruma görevlilerinin aksine gallalar bu hikâyede korkunç, iblis benzeri yaratıklar olarak tanımlansalar da yeraltı sistemine uyum sağlayan koruyucu olarak dikkat çekmektedirler. İblislerden biri elinde bir asa tutarak İnanna'nın önünde bir diğeri de elinde bir topuzla onun arkasında ilerlemektedir. Katz bu nesnelerin “onların otoritesini sembolize ettiğini” açıklamaktadır.³⁶

Bu alıntıdan ayrıca yeraltı dünyasının geri dönülmez olduğu teması ön plana çıkmaktadır. Anunnaların talebinden anlaşıldığı üzere yeraltı dünyası geri dönüşü olmayan bir yerdir ve buraya giren bir ilah bile olsa ancak yerine vekil bularak oradan ayrılabilir. Benzer bir biçimde bu mitin Babil versiyonu olan “İştar Ölüler Diyarı'na İniyor” mitinde de benzer bir vurgu söz konusudur. “Gidişi var dönüşü yok yolundan, girenlerin asla çıkamadığı meskene...”³⁷ Bu bağlamda Mezopotamyalılar nezdinde yeraltı dünyasının diğer iki âlemle karşılaştırıldığında daha farklı bir konumda olduğu sonucuna varılabilir.

2. Yeraltına Hükmeden Tanrıça Ereškigal

Ur'un Üçüncü Hanedanlığı döneminde Umma'nın hükümdarı Lu-Utu tarafından Ereškigal'e ithaf edilen en eski yazıtta “batan güneşin ülkesinin hanımı” ifadesi kullanılır.³⁸ Yazılı metinlerden anlaşıldığı üzere Ereškigal'in o dönemde Umma panteonunda özel bir yeri yoktu. Dolayısıyla bu durum Ereškigal'in üçüncü binyılın sonunda önem kazandığını göstermektedir. En azından Sümer döneminde (oğlunun/kocasının) Ninazu'nun³⁹ yerini

Mezopotamya Dininin Tarihi (İstanbul: Paris Yayınları, 2017), 81. Yeraltında tamamen bir sosyal düzenin olduğunun diğer bir kanıtı da yargılayıcı alt tanrıların da bulunmasıdır.

³⁴ William R Sladek, *Inanna's Descent to the Netherworld* (Baltimore: Maryland, 1974), 175.

³⁵ Katz, *The Image of the Netherworld in the Sumerian Sources*, 133.

³⁶ Katz, *The Image of the Netherworld in the Sumerian Sources*, 142.

³⁷ Jean Bottero – Samuel Noah Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), 351.

³⁸ Albert T. Clay, *Yale Oriental Series Babylonian Texts* (YOS) (New Haven: Yale University Press, 1915), c.1/no:14, 12.

³⁹ Ninazu'nun Ereškigal'in oğlu mu kocası mı olduğu çelişkili bir konudur. Gilgamiş, “Enkidu ve Ölüler Diyarı” adlı mitte adı geçen Ninazu, Kramer tarafından oğlu olarak çevrilirken: “Orada yatan tanrı Ninazu'nun anası

alıyordu. Böylece ilk olarak ikinci binyılın başlarındaki kopyalarından bilinen “İnanna’nın Ölüler Diyarına İnişi” mitiyle Ereškigal diğer ilahi güçlerin yardımıyla yeraltı dünyasını yönetir. Kocasını Gugalanna olarak adlandırılrsa da yukarıda da bahsi geçen kimi kaynaklarda Ereškigal’in oğlu olarak bilinen Ninazu ya da sonradan kocası olacak olan Nergal hakkında o döneme ait belge yer almamaktadır.⁴⁰ Sümerce “İnanna’nın Ölüler Diyarı’na İnişi” mitinin Akadcası “İştar’ın Ölüler Dünyasına İnişi” versiyonunda da Ereškigal’in yeraltı tanrıçası olarak statüsünü koruduğu görülmektedir.

Sümer miti “Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Diyarı”nda ilksel kozmos yönetici tanrılar arasında paylaştırılırken yeraltı dünyası yani ölüler diyarı hediye ya da çeyiz olarak Ereškigal’e tahsis edilir.⁴¹ Erkek tanrıların her biri yönetmek üzere kozmostan bir pay alırken evlenmemiş kız kardeşlerine evlendiğinde kocasının kontrolüne geçecek bir yer başılanır. Ölüler diyarı yukarıda da bahsedildiği gibi bir düzen içerisinde yönetilen ve tanrıların ve insanların korktuğu bir güç ve kudretin mekânıdır ve bu bağlamda tanrıça Ereškigal’in de diğer tanrılardan daha farklı bir güce sahip olduğu kanısına varılabilir.

Scurlock’a göre Ereškigal Ölüler Diyarı’nın girişindeki bir saray olan Ganzer’de yaşamakta ve burada Anunnalara liderlik etmektedir ve asli görevi ölülerini kabul etmek ve onlara yeraltı dünyasının kuralları ve uygulamaları hakkında talimat vermektir.⁴² Mitlerden anlaşıldığı kadarıyla, bir tanrıça olarak Ereškigal, diğer yeraltı sakinlerinin itici veya korkutucu özelliklerini paylaşmaz. Başkalarının ölümünden zevk alan öfkeli bir demondan ziyade Ereškigal hüzünlü bir figür, hayaletler ve demonlar diyarına hükmeden iyiliksever bir tanrıça olarak tasvir edildiği mitler yer almaktadır. Yeni Asur Dönemi’ne ait “Asurlu Veliaht Prensin Yeraltı Rüyası” adlı mitte Ereškigal’in bu yönü dikkat çekmektedir.

*Asurlu Veliaht Prensin Yeraltı Rüyası: 35-37.*⁴³

35 Ereškigal gece yarısı rüyasında göründü ve ona şöyle dedi:

36 “Senin tarafından (yapılmış) bir adak vardı;

37 isteğini yerine getirebilmem için dualarını duymama izin ver”.

Ereškigal’in gücünün, otoritesinin ve azminin oldukça net aktarıldığı durum ve ifadelerle özellikle “İnanna’nın Ölüler Diyarına İnişi” mitinde ve “Nergal ve Ereškigal” mitlerinde sıklıkla rastlanmaktadır.

2.1. İnanna’nın Hikâyesinde Ereškigal’in Gücü

İnanna ve Ereškigal, Ay tanrısı Nanna suen/Sin’in kızları iki kardeş olarak, biri göklerin diğeri ise yeraltı dünyasının güçlü tanrıçalarıdır. Eski Mezopotamya tanrı ve tanrıça figürlerinin toplumdaki işlevleri mitolojik hikâyeler bazında incelendiğinde

için, kutsal gövdesini örten giysi olmayan, kutsal göğsünü saran örtü olmayan”. Kramer, *Sümer Mitolojisi*, 74. Gadotti tarafından kocası olarak ifade edilmiştir: “(ve) Ninazu’nun [karısı?] Ereškigal, Banyo yapmadılar, ağızlarını ... yıkamadılar. Büyük yeryüzünün konutunda, oyun alanında, ... bir tapınak, yer ...” Gadotti, *‘Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld’ and the Sumerian Gilgamesh Cycle*, 16.

⁴⁰ Lambert, *Ancient Mesopotamian Religion and Mythology: Selected Essays*, 130.

⁴¹ “An gökyüzünü kaplığında, ve Enlil yeryüzünü kaplığında. Ve Ölüler diyarına gelince, onu Ereškigal’e çeyiz olarak başılamışlardı.” Gadotti, *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld’ and the Sumerian Gilgamesh Cycle*, 11.

⁴² Joann Scurlock, “Death and the Afterlife in Ancient Mesopotamian Thought”, *Civilizations of the Ancient Near East*. ed. Jack M. Sasson (New York: Macmillan Library Reference USA, 1995), 1887. Gılgamış Destanı’nda bu durum oldukça açıktır.

⁴³ Mehmet Ali Ataç, “The Underworld Vision of the Ninevite Intellectual Milieu”, *Iraq* 66 (2004), 70.

tanrıçaların dişil özellikleriyle yaşam veren nitelikleri ortaya çıkmıştır. Tanrıçalar, ilahi dünyanın "kadınları" olarak görülmüş ve bu nedenle ilahlaştırılmışlardır. Frymer-Kensky'ye göre, tanrıçalar toplumdaki kadınların kahramanlarıydılar ve besleyicilikleri, bakımları ve yaşam ve ölüm üzerindeki kontrolleriyle aynı zamanda aile içindeki kadının arketipleri olarak görülmüşlerdir.⁴⁴

Gökte yaşayan tanrıça İnanna'nın aşağıya kız kardeşi tanrıça Ereškigal'in yönettiği Ölüler Diyarı'na inmeye karar vermesiyle başlayan "İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi" mitinde iki zıt kutbun temsilleri olan tanrıçaların güç savaşı, ölüler diyarının kuralları, tanrı ölümü, yaşam döngüsü ve dengesi gibi unsurlar metaforik bir şekilde işlenmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi gökyüzünde oldukça önemli bir güce sahip olan tanrıçanın aşağıya inme amacı kendi ifadesine göre kız kardeşinin kocasının cenazesine katılma isteğidir.

*İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi: 84-87.*⁴⁵

84 Nasıl bir eğilim sizi bu yolu seçmeye yöneltti hiçbir yolcunun dönmediği?

85 Saf İnanna ona cevap verdi:

86 Ablam Ereškigal için, eşi efendi Gugalanna öldü.

87 cenazesinde hazır bulunmak ve ayine şarap içmeye katılmak için geldim"

Oysaki bunun bir bahane olduğu metnin devamında İnanna'nın yardımcısı Ninşubur'un hanımını yeraltı dünyasından kurtarmak için yardım istediği Enlil ve Nanna gibi panteonun iki önemli tanrısının verdikleri aynı tepkiyle çürütülmektedir.

*İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi: 190-194.*⁴⁶

190 Baba Enlil öfkelenerek Ninşubur'u yanıtladı.

191 "Kızım büyük Gök'ü arzuluyordu ve o aşağıdaki harika şeyi de arzuladı.

192 İnanna büyük cenneti arzuladı ve arzuladı aşağıdaki harikayı.

193 Yeraltı dünyasının me'leri olmayan me'lerdir. Çünkü kim onları ele geçirirse [yeraltında] kalmalıdır.

194 Bu noktaya geldikten sonra kim (gerçekçi olarak) [tekrar yukarı çıkmayı] isteyebilir ki?

Bu alıntıdan anlaşıldığı üzere İnanna'nın aşağı inme amacı; ölüler diyarının gücünü de ele geçirip tamamen kozmosun tek tanrıçası olmaya çalışmaktır. Bu hikâye her ne kadar tanrıça İnanna odaklı olsa da arka plandaki asıl gücün Ereškigal olduğu İnanna'nın amacından anlaşılmaktadır. Wolkstein ve Kramer Ereškigal'in, İnanna'nın öteki benliği, karanlık tarafı ve/veya ihmal edilmiş tarafı olduğunu ve yeraltı dünyasının yedi kapısından geçerek İnanna'nın yaşam ve ölümün yönlerini ve dolayısıyla sonraki yeniden doğuşu bilmeye ve anlamaya çalıştığını öne sürmektedirler.⁴⁷ Bu ruhani bir düzlemde bir

⁴⁴ Tikva Frymer-Kensky, *In the Wake of the Goddess* (New York: The Free Press, 1992), 14. Sumerce İnanna, Akadca İstar, aşk, savaş ve bereket tanrıçası olarak Mezopotamya panteonunda oldukça önemli bir yere sahiptir ve birçok Eski Çağ toplumundaki tanrıça kültürünün arkeatipi olmuştur. Sumerce İnanna'nın ismi "göğün hanımı" anlamına gelebileceği gibi, özellikle kendisine mahsus "gök" tapınağının hanımı anlamı da taşıyabilir. İstar ise büyük olasılıkla İnanna'nın ad değiştirmiş Sami kökenli bir özel isimdir. Tanrıça İnanna'yı kapsayan mitik-şiişel imgelemeyi kapsayan ve güçlü karakterini betimleyen oldukça geniş bir arşiv yer almaktadır. Adına on beş büyük tapınak adandığı ve en geç II. binin ilk yarısından itibaren tanrı türünün kadın temsilcisi haline geldiği bilinmektedir. Bottero-Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, 229-284.

⁴⁵ Sladek, *Inanna's Descent to the Netherworld*, 159.

⁴⁶ Sladek, *Inanna's Descent to the Netherworld*, 167-168.

⁴⁷ Diane Wolkstein, - Samuel Noah Kramer, *Inanna, Queen of Heaven and Earth: Her Stories and Hymns from Sumer* (Cambridge: Harper & Row Publishers, 1983), 160.

yeniden doğuştur ve böylece İnanna'ya toprağa rehberlik etme yeteneği kazandıracak yeni bir bilgi ve anlayışı ortaya çıkarır.⁴⁸ Bu bağlamda İnanna'nın ölümün gücünü yani Ereškigal'in gücünü de elde etmek istediği açıktır. Yeraltı dünyasına bu inişin aynı zamanda tüm ölümlülerin kaderi olduğu ima edilir.

Bu hikâyenin Akad versiyonu olan “İştar Ölüler Diyarı'na İniyor” mitinde de aynı tema işlenmekle birlikte bazı farklılıkların yer aldığı görülmektedir. Ereškigal'in ölümcül hastalıkları yayma gücü ve İştar yeraltı dünyasında hapsolunca yaşamın ve üremenin yok oluşu bu metinde oldukça açık bir biçimde anlatılmıştır.

*İştar Ölüler Diyarı'na İniyor: 64-80.*⁴⁹

Ereškigal öfkeyle girdi içeriye ve İştar hiç düşünmeden atıldı onun üzerine! Ama Ereškigal açtı ağzını, söz aldı ve vekili Namtar'a şöyle dedi: “Haydi Namtar ...! Altmış ... hastalığı sal onun üzerine: Gözlerine göz hastalıklarını! Kollarına kol hastalıklarını! Ayaklarına ayak hastalıklarını! Bağırsaklarına bağırsak hastalıklarını! Başına baş hastalıklarını! Sal hepsini onun bedenine! İştar Ölüler Diyarı'nda hapsolur olmaz Tek bir boğa bile binmedi ineğe Hiçbir damızlık eşek döllemedi dişisini. Hiçbir erkek gebe bırakmadı gönlünce hiçbir kadını. Herkes tek başına yatıyordu odasında...”

Bu mitlerde İnanna/İştar'ın natüralist bir temsilinden ziyade gerçekten de ölümün çıplaklığının sembolik bir temsili olduğunu söylemek mümkündür. Ölüler âleminde Ereškigal, İnanna'nın somutlaştırdığı tüm değerleri yok ederken yaşayanların dünyasında İnanna'nın dişil nitelikleri, heykelcikler, boncuklar ve daha fazla nesnenin onun savaş, seks ve doğum gibi insani temsillerini pekiştirmeye hizmet ettiği görülmektedir.⁵⁰ Bu alıntıdan ayrıca Ereškigal'in kendi gücünün farkındalığı ve ölüm algısı oldukça açıktır. İnanna ve Ereškigal iki zıt düzlemde farklı işlevlerle öncelikle evrenin en temel dengesi olan yaşam ve ölümün temsilcileridir. Bu iki tanrıça birbirlerinin öteki benlikleridir ve bu metinden de anlaşıldığı üzere kozmos zıt faktörlerin bir denge içerisinde kalabilmesiyle var olabilmektedir.

İnanna, yolculuğuna hazırlanırken yanına yedi “gücü/me'yi” alır. Bunlar ilahi hükümlerdir ve uygar dünyanın düzenleridir. Bu güçler somutlaştırılmış taş, mücevher ve giysi gibi nesnelerle temsil edilmiştir. Yeraltı dünyasına girişte İnanna'nın yedi kapıdan geçerek yeraltı dünyasının kraliçesi Ereškigal ile buluşması gerekir. Bunu yaparken İnanna'nın giysileri ve mücevherleriyle sembolize edilen güçleri çıkarılır ve kaderiyle ve Kraliçe ile çıplak olarak karşılaşır.⁵¹ Çıplaklık İnanna'nın tüm güçlerinin yok olduğunu ve asıl gücün onu bir cesede dönüştüren kız kardeşinde olduğunun metaforik bir anlatımıdır.

*İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi: 165-172.*⁵²

165 Sonra kız kardeşi (Ereškigal) tahtından kalktı.

166 Ve (İnanna) onun (kız kardeşinin) tahtının önüne oturdu.

167 Anunnaki, (yeraltının) yedi yargıcı, ona (İnanna'ya) karşı kararlarını verdiler.

⁴⁸ Wolkstein - Kramer, *Inanna, Queen of Heaven and Earth: Her Stories and Hymns from Sumer*, 156.

⁴⁹ Bottero - Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, 364.

⁵⁰ Nicola Laneri, “The Discovery of a Funerary Ritual: Inanna/Ishtar and Her Descent to the Netherworld in Titiş Höyük, Turkey”, *East and West* 52 1/4 (2002), 40.

⁵¹ Sladek, *Inanna's Descent to the Netherworld*, 163-165.

⁵² Sladek, *Inanna's Descent to the Netherworld*, 166.

- 168 Ona ölüm bakışıyla baktılar.
 169 Onunla öfke dolu bir dille konuşular.
 170 Ona suçluluk duygusuyla bağıldılar.
 171 Acı çeken kadın bir cesede dönüştürüldü
 172 Ve ceset bir çengele asılmıştı

Bilindiği üzere taht kraliyet sembollerinden otoriteyi yansıtan en önemli objeler arasında yer alır. İnanna yeraltına indiğinde kardeşinin taht otoritesi altında kalır ve sembolik saygı hareketini Ereškigal'e gösterir. Görüldüğü üzere İnanna ilahların tüm güçlerini ve otoritesini elinden alabilen ve o diyarın kraliçesi olan Ereškigal'in diğer ilahlara kıyasla yenilmez ve sonsuz gücün sahibi olduğu anlaşılabilir. Metinde bu durumu destekleyen diğer işaretler ise ölümler diyarının betimlemelerinde ortaya çıkmaktadır.

İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi: 132-133.⁵³

132 Sakin ol İnanna! Yeraltı dünyasının kuralları yerine getiriliyor.

133 İnanna, yeraltı dünyasının kutsal güçlerine karşı ağzını açmamalısın.

Yeraltı dünyasına iniş tüm ölümlüleri beklemektedir; ancak metinlerden görüldüğü üzere Mezopotamya toplumları için ölüm bir son olmaktan çok bedeninin ruhtan ayrılması ve ruhun kraliçesinin merhametine kalmak üzere yeraltı dünyasında kalmasıdır. Anlaşıldığı kadarıyla Ereškigal oldukça paradoksal bir oluşum içerisinde yer almak zorunda kalmıştır; kasvetin, hiçliğin, durgunluğun ve ölümün diyarının kraliçesi iken aynı zamanda yaşamı simgeleyen doğum sancısı çekerken tasvir edilmiştir.⁵⁴

İnanna yeraltı dünyasından bir bedel karşılığında kurtarılır çünkü onun yerine geçecek biri olmalıdır. Sümer mitolojisinde hiç kimsenin yeraltı dünyasından geri dönmesine izin verilmez. Ancak İnanna orada yeniden doğmuştur ve bunun sonucunda kurallar değişmiştir. İnanna'nın yerine yeraltına kocası Dumuzi⁵⁵ ve kız kardeşi Geçtinanna dönemsel olarak sırayla inerler. İnanna her ikisinin de yılın yarısını yeraltı dünyasında geçirmesine karar verir.

İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi: 407-410.⁵⁶

407 Sen, yılın sadece yarısı kalacaksın, kız kardeşin de öteki yarısı!

408 Seni istediklerinde gelip alacaklar-

409 Kız kardeşini istediklerinde gelip onu alacaklar!

410 Kutsal İnanna işte böyle Kendi yerini alacak kişi yaptı Dumuzi'yi.

411-412 "Ne hoştur seni övmek Yüce Ereškigal!"

Dumuzi'nin aslında yarı dönemli olarak tanrıça İnanna-Ereškigal ile evlenmiş olduğu yorumu yapılabilir. Bu mite göre dönemsel olarak tek eşle yaşam ve ölümü simgeleyen iki tanrıça bir bütün ve denge unsuru haline gelir. Hikâyenin en sonunda ise kazanan Ereškigal olur ve övülür. Bu şiirin sonundan da anlaşılacağı üzere İnanna hedefine

⁵³ Sladek, *Inanna's Descent to the Netherworld*, 165.

⁵⁴ "Adı Ereškigal olan hamile bir kadın orada yatıyor doğumda" İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi: 230-231. Sladek, *Inanna's Descent to the Netherworld*, 165.

⁵⁵ Sümerliler, aşk ve savaş tanrıçası İnanna ile krallarının yapacağı sembolik bir evliliğin ülkelerine bolluk getireceğini düşünmüşlerdir. Bilindiği kadarıyla, bu evlilik töreninin kökeni Uruk'ta, kentin dördüncü kralı Dumuzi'ye dayanmaktadır. Çoban tanrısı olarak bilinen Dumuzi'nin tanrıça ile yaptığı evlilik töreni ardıl Sami kökenli Mezopotamya kültürlerine de aktararak geleneksel hale gelmiştir. Kurtuluş Kıymet, "Hitit Mitolojisinde Tanrıların Yer Altına İnişi", *Folklor/Edebiyat* 20/77 (2014), 22.

⁵⁶ Sladek, *Inanna's Descent to the Netherworld*, 181.

ulaşamamış ve yeraltı dünyasını ele geçirememiştir. Ereškigal'in öteki benliği olarak kalmış ve Ereškigal zafer kazanmıştır. Sonda yer alan bu övgü mutlak gücün sahibinin ölümler kraliçesi olduğu ve onunla uzlaşmanın çözüm olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

"İnanna'nın Ölümler Diyarına İnişi" mitinde ana karakter tanrıça İnanna'dır ve ölüm algısı hikâyenin çerçevesi ve olay örgüsü bu tanrıçaya göre şekillenmiştir. Bu bağlamda mitte ölümü asıl yansıtan ve ölümün simgesi olan kız kardeşi Ereškigal'in öteki dünya algısı ancak ana karakter İnanna bağlamında çözümlenebilmiştir. İnanna'nın yeraltının gücünü elde etme çabası sonuçsuz kalmıştır. Ereškigal'in bir tanrıça olan kız kardeşini öldürebilecek güce sahip olduğu ve ölümün mutlak gücünü elinde tuttuğu metnin sonunda anlaşılmıştır.

2.2. Ereškigal ve Nergal

Eski Babil döneminde Babil edebiyatının yükselişiyle birlikte yazılı kaynaklardan anlaşıldığı üzere tanrı Nergal'in yeraltı dünyasının kralı olarak konumunun hem değişmiş hem de yükselmiş olduğu görülmektedir. Bu tanrı Babil'e yakın bir şehir olan Kutha'nın şehir tanrısıydı⁵⁷. Enegi'nin bir şehir olarak gerilemesi Ninazu'nun yeraltı dünyası siyasetindeki üstünlüğünü kaybetmesine katkıda bulunmuş olmalıdır. Bahsedilen bu arka plan Babil miti "Nergal ve Ereškigal"i açıklamaya yardımcı olmaktadır. Hikâyenin başında Ereškigal Ölümler Diyarı'nın tek hükümdarıdır ve Nergal ise o sırada başka bir âleme aittir. Olay örgüsünün gidişatı neticesinde tanrıça Nergal'i kendi bölgesinin kralı olarak kabul eder ve asıl yaşamak istediği tüm dünyevi hazları yaşayarak yalnızlığından kurtulur. Lambert'in belirttiğine göre bu mitin korunmuş en eski kopyası Mısır'daki Amarna'dandır. Bu nedenle dönem olarak Orta Babil ya da Eski Babil kökenli olduğu⁵⁸ ve "İnanna'nın Ölümler Diyarına İnişi" mitinde Ereškigal'in Gugalanna isminde, kaynaklarda çok az adı geçen bir kocasının olduğundan bahsedilse de asıl ve ilk kocasının Nergal olduğu "Nergal ve Ereškigal" mitinden anlaşılmaktadır.

Siyaset ve egemenlikle ilgili bir mit olan "Nergal ve Ereškigal" tanrıların entrikalarını ve kavgalarını, güçlerini ve ayrıcalıklarını, onurlarını ve sorumluluklarını anlatır.⁵⁹ Nergal ve Ereškigal efsanesinin birbiriyle ilişkili ama aynı zamanda farklı dönemlere ait farklı versiyonları bulunmaktadır. İlk versiyon (MÖ 1500-1300 civarı) el-Amarna kalıntıları arasında bulunan yaklaşık 90 satırlık kısa bir metinle temsil edilmektedir. Daha sonraki versiyon ise Sultantepe'de bulunan daha uzun (yaklaşık 440 satır), sekizinci yüzyıla ait bir elyazmasıdır.

Her iki versiyon da göksel tanrıların ziyafet sahnesiyle başlar.

*Amarna tablet: 1-7.*⁶⁰

⁵⁷ Kramer, *Sümerler*, 179.

⁵⁸ Lambert, *Ancient Mesopotamian Religion and Mythology: Selected Essays*, 130.

⁵⁹ Tanrıça Ereškigal Antik Yunan Persephone mitinin prototipi olarak varsayılabilir. Annesi Demeter'in kardeşi Hades tarafından yeraltı dünyasına kaçırılan ve burada onun kraliçesi olan Persephone mitiyle benzerlikler görülebilir. Persephone gibi Ereškigal'in de zamanla kocasını sevmeye başladığı da ortak temalardan biridir. Karşılaştırmalı çalışma için bkz: Hillary Jane Williamson Perez, *Union and the Underworld: The Presence and Development of Female Agency in the Marriages of Inanna, Ereshkigal, and Persephone* (Pacifica: Graduate Institute, 2020).

⁶⁰ Izre'el, S.- A. F. Rainey - R. Kutscher, "New Readings in the Amarna Versions of Adapa and Nergal and Ereshkigal", *Kinattutu ša dārāti* (1993), 59.

- 1 Tanrılar bir ziyafet hazırladıklarında,
- 2 Kız kardeşleri Ereškigal'e
- 3 bir haberci gönderdiler:
- 4 biz sana inemeyiz,
- 5 sen de bize çıkamazsın.
- 6 Yemek payını almak için buraya gönder.
- 7 Ereškigal veziri Namtar'ı gönderdi.
- Sultantepe tablet: 1-26.⁶¹

“Anu konuşmak için ağzını açtı ve Kaka'ya şöyle dedi: “Kaka, seni Dönüşü Olmayan Ülke'ye göndereceğim. Ereškigal'e şöyle diyeceksin: 'Yukarı çıkamıyorsun; yılın boyunca bizi ziyaret etmek için yukarı çıkmıyorsun; ve aşağı inemiyoruz; ayımız boyunca seni ziyaret etmek için aşağı inmiyoruz. Elçin buraya gelsin, sofradan tabağı kaldırsın (ve) payını alsın; Ona ne versem sana teslim etsin. “Kaka cennetin uzun merdivenlerinden indi. Ereškigal 'in kapısına vardığında. “Kapıcı! Ey kalem kapı benim için!” (dedi).. “Gir, Kaka, ve kapı seni kutsasın”. İlk kapıdan tanrı Kaka'yı içeri aldı. İkinci kapıdan (tanrı) Kaka'yı kabul etti. Üçüncü kapıdan Tanrı Kaka'yı kabul etti, Dördüncü kapıdan Tanrı Kaka'yı kabul etti, Beşinci kapıdan Tanrı Kaka'yı kabul etti, Altıncı kapıdan Tanrı Kaka'yı kabul etti, Yedinci kapıdan içeri girdi.”

Görüldüğü üzere Sultantepe versiyonu daha detaylıdır ve yeraltı dünyasına girmek için İnanna mitinde olduğu gibi yedi tane kapı geçişinden bahsetmektedir. Ereškigal'in elçisi gökyüzündeki bu ziyafete vekâleten katılmak durumundadır. Gökyüzündeki tanrılar istedikleri zaman yeraltına inemediği gibi kraliçe Ereškigal de gökyüzüne çıkamazdı. Bu noktada iki âlem arasındaki geçişlerin ilahların gücünü bile aştığı ve Ereškigal'in yeryüzündeki tüm zevklerden mahrum bırakıldığı dikkat çekmektedir.

Sultantepe Tablet: II :2-12.⁶²

- 2 adresine ulaştığında
- 3 bir yol
- 4 Tanrılar hep birlikte onun önünde diz çöktüler,
- 5 (hatta) büyük tanrılar, kaderlerin efendileri;
- 6 Çünkü o otoriteyi, tanrıların otoritesini taşıyordu,
- 7 Irkalla'da yaşayan tanrılar.
- 8 Neden onun önünde diz çökmüyorsun?
- 9 Sana gözlerimi devirip duruyorum.
- 10 (Ama) sen [kendini] cahil bir insana dönüştürüyorsun.
- 11 Ya Sen ” ile toprağa
- 12 ya da; gözlerin bakıyor.

Bu alıntıdan anlaşıldığı kadarıyla Nergal dışındaki tüm tanrılar ayağa kalkıp elçiye ve dolayısıyla kraliçesi Ereškigal'e hürmetlerini gösterirler. Bu noktada yeraltı kraliçesinin gücü ve ona saygı duyulmak zorunda olunması oldukça belirgindir.

Amarna tablet: 25-27.⁶³

⁶¹ Gurney, “The Sultantepe Tablets (Continued). IV. The Cuthaeen Legend of Naram-Sin”, 110-111.

⁶² Gurney, “The Sultantepe Tablets (Continued). IV. The Cuthaeen Legend of Naram-Sin”, 113. Amarna tabletinin 16-22 satırlarının hasarlı olmasından dolayı; olay örgüsü yeni versiyonu ve mitin geri kalanıyla aydınlanabilmiştir.

⁶³ S-Rainey -Kutscher, “New Readings in the Amarna Versions of Adapa and Nergal and Ereshkigal”, 59.

25 Gît ve ...kız kardeşlerinin tarafından onlara bildir kararımın ne olduğunu:

26 Hani nerde o tanrı kalkmadı ayağa benim temsilcimin karşısında?

27 Getirin onu bana ki canını alayım (ana mûti)! Çünkü onu öldürmek istiyorum.

Nergal'in yapmış olduğu bu davranış tanrıçaya karşı had aşmak ve saygısızlıktır. Ereškigal elçisinin bu şekilde karşılandığını öğrenince Nergal'in hürmetsizliğine öfkelenir ve küstah tanrının huzuruna çıkmasını talep eder ve Nergal'i öldürmek ister. Bu mitte de Ereškigal'in bir tanrıyı öldürecek güce sahip olduğunu ve tüm ilahların ondan çekindiği görülmektedir. Ereškigal'in bir tanrının canını alabilme gücünden çekinen tanrılar onu kandırma yoluna giderler ve Nergal'in korkusu karşısında akıl tanrısı olarak bilinen Enki/Ea her iki versiyonda da farklı bölümlerde de olsa Nergal'in tanınmaz hale gelmesini önerir.

*Amarna Tablet: 32-34.*⁶⁴

32 Namtar onları saydı. Son tanrı keldi.

33 Önümde ayağa kalkmayan o tanrı burada değil.

34 ...Namtar gidip raporunu verdi.

Namtar değişmiş olan Nergal'i tanıyamamış ve görevinde başarısız olarak kraliçesinin yanına dönmüştür. Ancak her ay bu saygısız tanrıyı bulmak için yukarı çıkmıştır. Mitin devamında Nergal'in bu durumdan çok korktuğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Ereškigal'in bir tanrının ölümüne sebep olabilme gücü önemlidir. Diğer önemli bir husus ise Ea'nın on dört ölümcül hastalığı Nergal'e eşlik etmesi için yanında göndermesidir.

*Amarna Tablet: 43-47.*⁶⁵

43 Nergal ağlıyordu babası Ea'nın önünde:

44 Beni görürse canlı bırakmaz!

45 Korkma diye cevap verdi Ea:

46 Yanına yedi ve yedi muhafız vereceğim sana eşlik edecekler,

47 Ölüler Diyarı'nda

Muhafız olarak adlandırılan ve ironik bir biçimde ölüme sebep olan bu hastalıklar sayesinde Nergal kendisini koruyabilmiş ve tanrı olarak merteye atlayıp ileride krallığının nüfusunu arttırabilmiştir. Nergal ve beraberindekiler yeraltı diyarının kapılarına vardıklarında kapı bekçisi ziyaretçileri teşhis etmesi için Namtar'ı çağırır. Namtar Nergal'i tanır. Bu aşamada Ereškigal tanrıyı ölümle cezalandırmaya hala niyetlidir. "Al içeri onu diye cevap verdi. Gelir gelmez, öldüreceğim!"⁶⁶

Nergal, Ereškigal'in huzuruna giderken yanında getirdiği hastalıkları kapılara yerleştirir. Bunun amacı kraliçeye saldırdığında onu çaresiz bırakmak ve kraliçenin yardımına gelebilecek herhangi bir varlığı etkisiz hale getirmektir. Nergal, kraliçeyi tahtından indirir. Bunun üzerine Ereškigal, Nergal'in kendisiyle evlenmesini ve yeraltı dünyasını birlikte yönetmeyi teklif eder. Nergal öneriyi kabul eder ve ölüler diyarının kral ve kraliçesi olarak yönetime devam ederler.

*Amarna Tablet: 84-85.*⁶⁷

⁶⁴ S-Rainey -Kutscher, "New Readings in the Amarna Versions of Adapa and Nergal and Ereshkigal", 59.

⁶⁵ S-Rainey -Kutscher, "New Readings in the Amarna Versions of Adapa and Nergal and Ereshkigal", 59.

⁶⁶ S-Rainey -Kutscher, "New Readings in the Amarna Versions of Adapa and Nergal and Ereshkigal", 61. Amarna tablet 60-61.

⁶⁷ S-Rainey -Kutscher, "New Readings in the Amarna Versions of Adapa and Nergal and Ereshkigal", 61.

“Kocam (muti) ol ben de karın olayım! Ölüler Diyarı'nın krallığını veririm sana!”.

Bottero, “ölüm için” (ana mütî) kelimesinin anlamlı olduğunu ve Ereškigal'in Nergal'i yeraltına ölüm için çağırmasının yerine onu “koca olarak” (ana muti) alması ifadesinin kullanılmasından dolayı tüm mitin Ea'nın bir kelime oyunu ya da hilesi olduğunu öne sürer.⁶⁸ Tüm dünyevi zevklerden mahrum bırakılan Ereškigal'in bu mitte de aslında amacına ulaştığı görülmektedir. Sultantepe versiyonu ise Ereškigal'in mağdur durumunu çok net ve detaylı betimlemelerle sunar.

*Sultantepe Tableti: IV: 52-56.*⁶⁹

52. Gözyaşları yanaklarından aşağı aktı.

53 Ey Erra, benim şehvetli eşim!

54 Ben onun cazibesine doyamadım; o beni terk etti.

55 Ey Erra, benim şehvetli eşim!

56 Ben onun cazibesine doyamadım, o beni terk etti.

*Sultantepe Tableti: V:1-7.*⁷⁰

1 Ereškigal konuşmak için ağzını açtı]

2 ve uşağı Namtar'a şöyle dedi:

3 "Git, Namtar

4 Yüzünü Anu'nun, Enlil'in ve Ea'nın kapısına doğru yönel,

5 Genç bir kız olduğumdan beri,

6 Kızların oyununu hiç bilmedim,

7 Hoplayıp zıplayışlarını hiç bilmedim”.

Sultantepe metni Nergal'in yeraltı dünyasına inişindeki olay örgüsüyle ve tanrıların manipülasyon uygulamalarıyla Amarna metninden ayrılır. Amarna metnindeki şiddetin yerini aldatma ve baştan çıkarma almıştır; Nergal ilk ziyaretinde yeraltı kraliçesiyle yatakta altı gün geçirdikten sonra gece gizlice onun diyarından kaçır. Bu noktadan sonra Ereškigal'in tonu değişir. Sevgilisinin geri dönmesini arzulayan Ereškigal tanrıları elindeki güçleri (ölüleri) tehlike yaratmak için kullanmakla tehdit eder.

*Sultantepe Tableti: V: 9-12.*⁷¹

9 Eğer o tanrıyı göndermezsen,

10 Irkalla'nın ve büyük Yeraltı Dünyası'nın [kurallarına] göre,

11 Yaşayanları yemeleri için ölüleri göndereceğim,

12 Ölüleri yaşayanlardan daha çok yapacağım.

Metinden anlaşıldığı üzere Ereškigal diğer tanrılara kendi otoritesini ve gücünü tehditle kanıtlamaya çalışmıştır. Yeryüzüne ait arzuladığı herhangi bir şeyi zorla ele geçirecek gücü yoktur ve bu yüzden başkalarının onun isteklerini yerine getirmesine güvenmek zorundadır. Ereškigal'in argümanının başarılı olabilmesi için göksel tanrılar üzerindeki gücünü ortaya koyması ve onları kendi iradesi doğrultusunda hareket etmeye zorlaması gerekir. Bu noktada da elinde olan en önemli gücü, yani ölümü kullanır.

*Sultantepe Tableti: VI: 37-49.*⁷²

⁶⁸ Bottero, *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, 271.

⁶⁹ Gurney, “The Sultantepe Tablets (Continued). IV. The Cuthaeen Legend of Naram-Sin”, 121.

⁷⁰ Gurney, “The Sultantepe Tablets (Continued). IV. The Cuthaeen Legend of Naram-Sin”, 123.

⁷¹ Gurney, “The Sultantepe Tablets (Continued). IV. The Cuthaeen Legend of Naram-Sin”, 123.

⁷² Gurney, “The Sultantepe Tablets (Continued). IV. The Cuthaeen Legend of Naram-Sin”, 128-129.

37 Bir gün, ikinci gün, kraliçe [Ereškigal ve Er]ra yattılar;
 38 Üçüncü gün kraliçe Ereškigal ve Erra yattılar,
 39 Kraliçe Ereškigal ve Erra dördüncü gün yattılar,
 40 Kraliçe Ereškigal ve Erra beşinci [gün] yattılar,
 41 Kraliçe Ereškigal ve Erra altıncı gün yattılar.
 42 Yedinci gün geldiğinde,
 43 Anu konuşmak için ağzını açtı
 44 ve uşağı Kaka'ya şöyle dedi:
 45 “Kaka, seni Geri Dönüşü Olmayan Ülke'ye göndereceğim.
 46-47 Irkal'da yaşayan Ereškigal'in evine
 48 Size gönderdiğim o ilah,
 49 sonsuza dek sizinle birlikte yaşayacaktır”.

Sonunda Nergal tekrar karanlık diyara iner ve burada Ereškigal ile bir hafta daha birlikte olur. Yedi günün sonunda Nergal yeraltı dünyasının tanrısı olarak Ereškigal ile birlikte Ölüler Diyarını yönetir. Büyük olasılıkla baş tanrılardan Anu, Ölüler Diyarı'nın kral ve kraliçesi olarak yeni ilişkilerini onaylamaktadır.

Sonuç

Eski Mezopotamyalıların tezahür ettikleri evren algısında görülmüştür ki yeraltı dünyası yüce ilahların bile inmeye çekindiği başka bir âlem olarak düşünülmüştür. Bunun için bu düzeni yöneten tanrıça Ereškigal de doğrudan sonsuzluğun hükümdarı ve tüm ilahların hürmetini sunduğu bir kraliçe olarak yazılı metinlerde dikkat çekmektedir. Ölüler diyarının kraliçesi Ereškigal hiçbir tanrıya ya da tanrıçaya bahşedilmeyen ilahları cesede dönüştürme ya da tutsak etme gücüne sahiptir. Metinlerde ortaya çıkan mağdur ama hedefine ulaşan çelişkili karakteri evrenin düzenini ve dengesini korumaktadır. Eski Mezopotamya mitleri arasında özellikle iki tanesi Ereškigal'in gücünü ve hedefine ulaşan karakterini yansıtmaktadır. Bunlar; Ereškigal'in öteki benliğini yansıtan kız kardeşi, göğün hanımı İnanna ile olan mücadelesini anlatan “İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi” ve dünyevi zevkleri yaşadığı Nergal'i çeşitli zekâ oyunları, tehdit ve manipülasyonlarla elde edişini betimleyen “Nergal ve Ereškigal” mitleridir. Aynı zamanda bu mitler Eski Mezopotamya toplumlarının kozmostaki yaşam ve ölüm dengesini hikâyeler aracılığıyla somutlaştırdıkları eserlerdir.

“İnanna'nın Ölüler Diyarı'na İnişi” mitinde tanrıça Ereškigal, İnanna'yı bir ceset haline getirir ve kız kardeşinin bu diyarı ele geçirme amacına izin vermez. Yeraltı dünyası yeryüzünün zıt paraleli olarak düşünülünce İnanna ve Ereškigal de birbirlerinin bütünleyici tarafları ve biri diğerinin öteki benliği olarak değerlendirilebilir. Ölüler Diyarı'nın kraliçesi, İnanna'nın ihmal edilmiş yanı olarak görülebilir; İnanna'nın sevgisiz, terk edilmiş, öfkeli, açgözlü ve umutsuz yalnızlıkla dolu yanındır.

Ereškigal, "İştar'ın Ölüler Diyarı'na İnişi"nde Namtar'a İştar'a ölümcül hastalıklar bulaştırmasını emreder ve Anunnaları toplayarak İnanna'ya ölüm hükmü verir ve sonunda kutsanan Ereškigal olur. Ancak yeraltı kraliçesi, "Nergal ve Ereškigal" mitinin her iki versiyonunda da Nergal'in ölümüne hükmedemez ya da ölümünü emredemez yine de farklı taktiklerle ve tehditlerle amacına ulaşır.

Tanrılar genç tanrıçanın kendileri adına ölümlerin uysal bir bekçisi olmasını bekledikleri için Ereškigal'e Ölümler Diyarı'nı vermiş olabilirler. Göksel tanrılar "Nergal ve Ereškigal"de Ereškigal'in pasif bir tanrıça olmaktan ziyade özerk bir hükümdar gibi davrandığını keşfederler. Bu tanrıça kendi egemenlik haklarıyla onların otoritesini tehdit eder. Aslında Ereškigal yönetici tanrıları tehdit ederken yalnızca makamına ve onun meşru güçlerine güvenir. Sadece kendi egemenliğini kabul ederek hareket etme yetkisine sahiptir; kraliyet yetkisini kullanarak kendi adına hareket etmeye zorlamak için yüce tanrılar üzerinde güç kazanmaya çalışır.

Ancak yönetici makamına ve onun meşru otoritesine başvurduğunda kadını kimliği yeni boyutlar kazanmaya başlar. Tanrılara direnirken baş tanrılara karşı doğrudan yüzleşme ya da şiddetli saldırı tehdidinde bulunmaz. Ereškigal şiddete yalnızca dolaylı yollardan; ölümleri serbest bırakarak insanlığı mahvetmek ve kozmosun ilahi olarak emredilen düzenini bozmak için başvurur. Ereškigal çaresizlik içinde arzu ettiği Nergal'in dönüşü hedefine ulaşmasını sağlayarak siyasi yapının temellerini tehdit eder. Ereškigal'in böylesine bir intikam tehdidinde bulunması bu motifin temelinde yatan toplumsal cinsiyet kalıplarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu sahne Ereškigal'i bir kadının kindar öfkesini egemen otoritenin meşru gücüyle birleştirerek somutlaştırması bakımından özellikle tehlikeli bir düşman olarak tasvir eder. Sonuç olarak "Nergal ve Ereškigal" hem tanrı hem de tanrıçanın aldatma, pasif direniş ve otoriter komuta kullandığı karmaşık güç ilişkilerini tasvir eder. Nergal'in fiziksel sindirme yoluyla kazandığı nihai zaferin aksine Ereškigal ve yüce tanrılar doğrudan yüzleşme yerine entrika ve hile tercih ederler.

Yeraltı kraliçesinin kozmik kargaşaya yönelik şiddetli tehditleri onun kendi diyarındaki egemen otoritesini gösterir. Ereškigal'in güç ve otoritesinin sınırları en açık şekilde her iki mitte de görülmektedir. Yaşam ve ölüm arasındaki savaş teması içerisinde kazananın sonsuz güç ölüm olduğu görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Ereškigal her şeyin kökenidir, gücüdür ve sonudur, enerjinin hareketsiz olduğu ve bilincin uykuda sarmalandığı yerin kraliçesidir.

Kaynakça | References

- Ataç, Mehmet Ali. "The Underworld Vision of the Ninevite Intellectual Milieu". *Iraq* 66 (2004), 67-76. <https://doi.org/10.2307/4200561>
- Aygün, Vahyettin. "Eskiçağ Mezopotamya'sında Tanrı Algısı". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2017), 79-93. <https://doi.org/10.18506/anemon.295492>
- Bottéro, Jean. *Religion in Ancient Mesopotamia*. Chicago: The University of Chicago Press, 2001.
- Bottero, Jean. *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2012.
- Bottero, Jean – Kramer, Samuel Noah. *Mezopotamya Mitolojisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Clay, Albert. *Yale Oriental Series Babylonian Texts (YOS)*. New Haven: Yale University Press, 1915.
- Cooper, J.S. "The Fate of Mankind: Death and Afterlife in Ancient Mesopotamia". *Death and Afterlife: Perspectives of the World Religions*. ed. H. Obayashi. 19-33. New York: Greenwood Press, 1992.
- Duman, Harun, "Eskiçağ Mezopotamya Kozmolojisi". *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences (JOSHAS JOURNAL)* 8/48 (2022), 131-136. <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.886>
- Frymer-Kensky, Tikva. *In the Wake of the Goddess*. New York: The Free Press, 1992.
- Gadotti, Alhena. *'Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld' and the Sumerian Gilgamesh Cycle*. Berlin; Boston: De Gruyter, 2014.
- Gelb J. Ignace, Landsberger Benno ve Oppenheim A. Leo. *The Assyrian Dictionary: I/J* Chicago: Oriental Institute, 1960.
- George, A. R. *The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Gurney, O. R. "The Sultantepe Tablets (Continued) IV. The Cuthaeen Legend of Naram-Sin". *Anatolian Studies* 5 (1955). <http://dx.doi.org/93-113.10.2307/3642325>
- Horowitz, Wayne. *Mesopotamian Cosmic Geography*. MC 8: Winona Lake, 1998.
- Hundley, Michael B. "Here a God, There a God: An Examination of the Divine in Ancient Mesopotamia". *Altorientalische Forschungen* 40/1 (2013), 68-107. <https://doi.org/10.1524/aof.2013.0005>
- Jacobsen, Thorkild. *Karanlığin Hazinelei: Mezopotamya Dininin Tarihi*. İstanbul: Paris Yayınları, 2017.
- Kaçar, Abdülğani. *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023.
- Kahya, Ömer. "Sumerce Kaynaklara Göre Ölüler Diyarı'nın Yeri". *ArAn* 9/2 (2015), 25 46. https://doi.org/10.1501/Archv_0000000009
- Kahya, Ömer. "Ölüm Sonrası Hayat: Sümerce Metinlerde Öteki Dünya". *TAD* 37/63 (2018), 49-76. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000677
- Katz, Dina. *The Image of the Netherworld in the Sumerian Sources*. Bethesda, MD: CDL Press, 2003.

- Kıymet, Kurtuluş. “Hitit Mitolojisinde Tanrıların Yer Altına İnişi”. *Folklor/Edebiyat* 20/77 (2014), 21-34.
- Kramer, Samuel Noah. *Sümer Mitolojisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Kramer, Samuel Noah. *Sümerler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
- Lambert, W.G. *Ancient Mesopotamian Religion and Mythology: Selected Essays*. Germany: Mohr Siebeck, 2016.
- Laneri, Nicola. “The Discovery of a Funerary Ritual: Inanna/Ishtar and Her Descent to the Netherworld in Titriş Höyük, Turkey”. *East and West* 52 1/4 (2002), 9-51.
- Oppenheim, A. Leo. *Ancient Mesopotamia-Portrait of Dead Civilization*. London: The University of Chicago Press, 1997.
- Perez, Hillary Jane Williamson. *Union and the Underworld: The Presence and Development of Female Agency in the Marriages of Inanna, Ereshkigal, and Persephone*. Pacifica: Graduate Institute, 2020.
- Rosenberg, Donna. *Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2003.
- S. Izre’el – Rainey, A. F. – Kütseler, R.. “New Readings in the Amarna Versions of Adapa and Nergal and Ereshkigal”. *Kinattūtu ša dārāti* (1993), 50-67.
- Scurlock, Joann. “Death and the Afterlife in Ancient Mesopotamian Thought”. *Civilizations of the Ancient Near East*. ed. Jack M. Sasson. 1883-1893. New York: Macmillan Library Reference, 1995.
- Sladek, William R. *Inanna's Descent to the Netherworld*. Baltimore: Maryland, 1974.
- Tevrat. Ankara: Dorlon Yayınları, 2018.
- The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (ETCS). “Sumerian Temple Hymns”. Erişim 14 Nisan 2024. <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/>
- Uncu, Ebru. “Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü”. *History Studies* 5/1 (2013), 349-366. http://dx.doi.org/10.9737/historyS_595
- Verderame, Lorenzo. “Pleiades in Ancient Mesopotamia”. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 16/4 (2016), 109-117. <https://doi.org/10.5281/zenodo.220909>
- Wolkstein, Diane – Kramer, Samuel Noah. *Inanna, Queen of Heaven and Earth: Her Stories and Hymns from Sumer*. Cambridge: Harper & Row Publishers, 1983.